

УДК 342.7

ФОРМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано форми дискримінаційних проявів щодо людини в Україні та вироблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій теоретико-методологічного, організаційно-правового й управлінського характеру, спрямованих на підвищення ефективності роботи суб'єктів публічної адміністрації в питаннях запобігання дискримінації.

Ключові слова: дискримінація, форми дискримінації, класифікація форм дискримінації.

I. Вступ

Явище дискримінації існувало в ході всієї людської історії, починаючи з появи держав. Але лише в середині ХХ ст. у рамках міжнародно-правової системи був закріплений принцип недискримінації особи, що заборонив дискримінацію і мав на меті гарантувати кожному членові людського суспільства рівний обсяг прав і свобод. Заборона дискримінації на міжнародному рівні стала потужним стимулом для появи відповідних норм у рамках національно-правових систем. За порівняно короткий період часу з'явилися велика кількість міжнародних і національних нормативних правових актів, спрямованих на боротьбу з дискримінацією. Зусиллями міжнародного співовариства й окремих держав у сфері боротьби з дискримінацією вдалося досягти значних успіхів, завдяки яким багато категорій людей набули прав і свобод.

Проте, незважаючи на наявність нормативно-правової бази, дискримінація залишається однією зі складних проблем сучасного світу, що має глобальний характер. Вона є однією з головних причин виникнення озброєних конфліктів і міжнародної нестабільності. У нових умовах глобалізації, яку супроводжують такі негативні явища, як масова міграція, тероризм, прагнення окремих держав і великих корпорацій до отримання максимальних прибутків, посилюється поляризація в суспільстві, нерівність. Як і раніше, жертвами нерівного поводження залишаються жінки, інваліди, корінні народи, трудові мігранти, національні меншини й інші групи людей. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє швидкому поширенню нетерпимих настроїв у суспільстві. Досягнення наукового прогресу викликають появу нових ознак, таких як, наприклад, генетична спадковість, що слугують підставою для дискримінації.

Цілком закономірно, що в умовах відновлення всіх сторін соціального буття, супере-

тивності державних реформ об'єктом наукового аналізу виступає дискримінація як явище, що негативно впливає на стан законності й громадського порядку, розвиток позитивної активності особистості.

О.Ю. Гузь
асpirант
Класичний приватний університет

чливості державних реформ об'єктом наукового аналізу виступає дискримінація як явище, що негативно впливає на стан законності й громадського порядку, розвиток позитивної активності особистості.

Відповідно до Конституції й міжнародних зобов'язань Україна зобов'язана протидіяти дискримінації в будь-якій формі, рівною мірою забезпечувати всім групам населення право на безпеку й захист національної та релігійної гідності.

Однак не можна обмежити все різноманіття проблем ліквідації дискримінації питаннями відносин рас і національностей. Сфера прояву цього феномену набагато ширше. Дискримінації з різним ступенем інтенсивності "пульсують" у духовній, соціальній, економічній, політичній та іншій галузях соціального буття. Це свідчить про те, що боротьба з дискримінацією є загально-правовою проблемою.

При всій важливості обраної теми порушена проблема досліджена фрагментарно, включає безліч дискусійних питань, характеризується несистематизованістю теоретичного й фактичного матеріалу.

Вітчизняне правознавство не має у своєму розпорядженні комплексних монографічних досліджень загальнотеоретичного характеру, що консолідують як загальні, так і специфічні ознаки, властиві будь-якому прояву дискримінації.

Окремі аспекти дискримінації у світлі реалізації основних принципів права, прав і свобод людини й громадянина, основ права та державності й міжнародного правопорядку розглядалися в працях відомих російських правознавців: В. Баранова, П. Баранова, А. Васильєва, Н. Власенка, Б. Ебзеєва, М. Ейтіна, А. Екімова, В. Ісакова, В. Карташова, Т. Керимова, В. Кікотя, У. Лазарева, А. Малько, Н. Матузова, В. Оксамитного, У. Перевалова, Ю. Тихомирова, В. Толстика, Т. Хабрієвої, А. Черданцева.

Вагомим внеском у розкриття предмета дослідження є праці вітчизняних фахівців у галузі конституційного й адміністративного

права й державного управління: В. Авер'янова, В. Горшеньова, М. Гуренко, Р. Калюжного, В. Кампо, М. Костицького, О. Мурашина, А. Олійника, В. Опришка, М. Орзіха, В. Погорілка, П. Рабіновича, В. Сіренка, В. Синьова, О. Скакун, Ю. Тодики, М. Цвіка та ін.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз форм дискримінаційних проявів в Україні та вироблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій теоретико-методологічного, організаційно-правового й управлінського характеру, спрямованих на підвищення ефективності роботи суб'єктів публічної адміністрації в питаннях запобігання дискримінації.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері запобігання проявам дискримінації людини.

III. Результати

Дискримінація своїм впливом руйнує реальну чинність права, його активну роль у регулюванні найбільш важливих соціальних відносин. Ідеологічно беручи під сумнів панування рівності, дискримінація тим самим підригає саму можливість побудови правої державності.

Запобігання поширенню дискримінації в сучасному суспільстві є принциповою умовою розвитку держави. Для ефективного виконання вищевизначеного завдання необхідно, на нашу думку, виявити її основні форми прояву, що дасть змогу конкретизувати правову діяльність.

На нашу думку, під формою прояву дискримінації слід розуміти об'єктовані в реальності засоби й способи деформування (нерідко соціально небезпечного) існуючої практики реалізації рівноправності й рівності.

Залежно від характеру зовнішнього прояву розрізняються пасивні й активні форми дискримінації.

Пасивні форми дискримінації

Для кожного суспільства конституційні гарантії, з одного боку, відіграють важливу роль у механізмі внутрішньодержавних гарантій, а з іншого – створюють правову основу для використання особою засобів міжнародного захисту права. У Конституції України ряд норм виступає як загальні конституційні гарантії.

Водночас, на нашу думку, незважаючи на високі загальнолюдські принципи, які закладені в Основному Законі, назвати Конституцію "живою" за рядом параметрів поки не можна. В першу чергу це має стосунок до розділу 2 "Права та свободи людини й громадянина". Наповнений нормами найвищої правової й моральної проби, правовий статус людини й громадянина визначений ніби на випередження. Підтвердженням слугують соціологічні опитування, проведенні центром соціологічних досліджень Разумко-

ва. Так, на запитання "У який період історії нашої країни права людини захищалися найкраще?", 68,1% респондентів відповіли, що такого періоду ще не було. Тільки 7% опитаних громадян як позитивні зміни у сфері прав і свобод особи відзначили їх конституційне закріplення [1].

Специфічним видом контролю є інститут уповноваженого з прав людини. Особлива роль у захисті прав особистості припадається суду. Традиційним органом, що здійснює загальний нагляд за дотриманням прав особистості є прокуратура. Разом з тим, за даними соціологічних опитувань, з'ясовується, що в середньому 71% опитаних негативно ставиться до міліції, суддів та державних службовців [2].

Така ситуація породжує невіру людей у те, що будь-які державні чи громадські організації здатні захисти рівноправність і рівність. Люди сподіваються винятково на власні сили в справі захисту своїх прав або зовсім відмовляються боротися за свої права. Так, наприклад, відповідно до результатів опитування центру Разумкова, на запитання: "Хто найбільшою мірою захищає права людини в нашій країні?" – чверть населення (24%) відповіла "ніхто", 20% респондентів повідомили, що у випадку порушення їх прав вони б не стали звертатися до організацій і захищали б свої права самостійно, а 13% відповіли, що взагалі не стали б захищати свої права [3].

Прикладом бездіяльності державної влади є відкрита й очевидна дискримінація інвалідів, тобто дискримінація за ознакою стану здоров'я. Найбільш яскравим проявом такої дискримінації на сьогодні є небажання влади й інших недержавних структур обладнати будинки начальників закладів, закладів охорони здоров'я, споруди, в яких розміщені органи державної влади та місцевого самоврядування, таким чином, щоб вони були доступні для інвалідів. Це породжує комплекс інших проблем. Наприклад, якщо інвалід не може потрапити в будинок навчального закладу, то він не може там учитися, і, відповідно, виникає дискримінація інвалідів у галузі освіти. На такій самій підставі варто говорити про дискримінацію трудових прав інвалідів.

Активні форми прояву дискримінації

Відсутність ефективних юридичних засобів захисту своїх прав, якісної інформації про конкретні законні методи захисту в різних сферах юридичної діяльності призводить до трансформації на перший погляд невинних засобів вирішення соціальних проблем у протиправне поводження.

Існують більші групи пільг, які на сьогодні не діють. Так, у ряді населених пунктів України міський (громадський) автотранспорт практично перестав існувати, але но-

міально пільга на безоплатний проїзд існує, однак реально не може бути затребувана відповідними категоріями громадян. Тим самим дискримінуються найбільш незахищенні верстви населення – пенсіонери, інваліди, студенти й багато інших.

Активні форми дискримінації розрізняються за ступенем інтенсивності зовнішнього прояву та характером наслідків, що настали.

Це можуть бути дискримінаційні перевірки документів, автотранспорту, обшук фізичних осіб. Нерідкий деструктивний атрибут сучасності – виселення із займаної житлової площа, вилучення нібито для державних потреб земельної ділянки.

Не менш специфічною формою дискримінації варто визнати різноманітні зловживання правом – стійке усвідомлення практичної можливості використання юридичних засобів в антиправових, антисоціальних цілях. Право, його інструментарій “використовуються” не за призначенням, тобто відкидається його сутність, базова цінність і здійснюється спроба направити регулятивний вектор права в протилежну сторону.

Яскраві приклади дискримінаційних “новацій”, коли право використовується в корисливо-політичних цілях, спостерігаються в ході виборчих кампаній:

- перенесення строків виборів при одночасному скороченні строку повноважень виборної особи;
- непризначення чергових виборів;
- зміна виборчої системи;
- об'єднання дня проведення виборів у різні виборні органи з метою підвищення явки виборців. У дійсності влада прагне “розмити”, розчинити електорат певної партії або громадської організації;
- “підтримка адміністрації” – використання адміністративного ресурсу.

За характером психофізіологічних причин і мотивів виправдання дискримінації розрізняють дві основні форми [4, с. 44].

До раціональних належать традиційні, укорінені форми дискримінації, які моделюються, створюються спеціально для вирішення конкретної проблеми. В економічній сфері раціональними формами дискримінації виступають державний протекціонізм і патерналізм відносно власних товарів.

Іrrациональні (ситуативні) – форми дискримінації, спровоковані короткочасністю ситуації.

Відомі випадки дискримінації стосовно окремих представників усередині однієї тієї самої групи осіб, наприклад, відносно членів родин загиблих військовослужбовців.

Залежно від рівня політико-територіальної поширеності виділяються загальнодержавні, регіональні й муніципальні форми дискримінації.

На державному рівні набули поширення прийоми використання “подвійних” стандартів (заборони партій і суспільних об'єднань), міфологізації процесів удосконалення правоохоронної сфери (переважає інтерес до економічного блоку законодавства). Опукло виявляється дискримінація відносно вітчизняного виробника.

Загальною рисою для кожної із цих форм є штучно створювана нерівність, примененення в юридичному змісті всього того, що створюється на іншому (більш високому чи низькому) рівні.

Загальнодержавна дискримінація виявляє себе у формах ігнорування міжнародних і регіональних правових положень. У свою чергу, регіональна – у спробах апеляції до міжнародного досвіду на противагу державному.

На всіх рівнях влади виявляє себе дискримінаційний популізм – заклик або звернення до народу (держави, регіону, нації, органів влади, інвесторів, кредиторів) розпочати певні відповідні дії (зусилля) відносно суб'єктів, діями яких завдано збиток (матеріальний, моральний тощо) Україні або її регіонам, посадовим особам.

За ознакою галузевої належності розрізняються конституційно-правовий, цивільно-правовий, адміністративно-правовий та інші режими дискримінації. Найбільший резонанс у суспільстві мають прояви конституційно-правової, кримінально-процесуальної, податково-правової дискримінації.

За характером зовнішнього прояву відділяються *відкрита* (легальна) і *латентна* (тіньова) форми дискримінації [4, с. 50].

Відкритою є дискримінація в тому випадку, якщо є нормативні встановлення обмежень або переваг.

Схована дискримінація широко виявляє себе у сфері трудових відносин. Держава встановлює вимоги винятково до характеру роботи, наприклад, безпека умов праці, екологічність тощо, однак не регулює критерії вибору конкретного працівника роботодавцем. Жодного обов'язку в роботодавця прийняти на роботу певного працівника не існує. Звідси виникають передумови для використання кваліфікаційних претензій як “прикриття” етнічних переваг. Дискримінація за етнічною ознакою виявляється на всіх стадіях відносин роботодавця й працівника: при прийомі на роботу, у процесі здійснення трудової діяльності, при звільненні.

Прихованою форму варто вважати дискримінацію за ознакою місця проживання.

Залежно від методу правового регулювання розрізняється дискримінація у сferах заохочення, примусу або переконання [4, с. 56].

Виконуючи конкретну функцію, держава за допомогою окремо чи комплексно прове-

дених заходів, різноманітних перетворень, правового регулювання суспільних відносин впливає на стан суспільних процесів. При цьому вибрана модель (режим) поводження держави, її активність і, що вкрай важливо, ефективність використовуваного інструментарію здатні як продовжити "життя" відповідного напряму, так і навпаки, скоротити його.

IV. Висновки

Таким чином на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що: 1) генеза дискримінації включає дві стадії. Перша – стадія світоглядного дисбалансу – виникає на рівні правосвідомості, відчуття несправедливості правового регулювання. Друга – стадія негативно стабільного ставлення свідомості до дій – інтеграція суб'єктивних узагальнень з упередженнями, що формує пепреконаність в істинності оцінки справедливості й стійке бажання її реалізації, наявними в розпорядженні суб'єкта засобами й методами; 2) форма прояву дискримінації – об'єктивовані в реальності засоби й способи деформування (нерідко соціально небезпечної) існуючої практики реалізації рівноправності й рівності. Класифікація форм прояву дискримінації здійснюється залежно від: характеру зовнішнього прояву (пасивні, активні); характеру психофізіологічних причин і мотивів виправдання дискримінації (раціональні, ірраціональні); рівня політико-територіальної поширеності; галузевої належності (конституційно-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові тощо); характеру зовнішнього прояву (відкриті, латентні); методу правового регулювання (фор-

ми заохочення, примусу або переконання); характеру усвідомленості суб'єктом (усвідомлювані, неусвідомлювані); обсягу суб'єктного складу (загальні, спеціальні); за часом реалізації (потенційні, фактичні).

Провідними напрямами протидії дискримінації, на наш погляд, є: удосконалення механізму правового регулювання й правового захисту; посилення юридичної гарантованості правових засобів; усунення невизначеності й суперечливості джерел права; активізація розвитку інформаційних технологій; формування адекватної новим соціальним реаліям суспільної думки з питань діяльності правоохоронної системи; удосконалення інституту конституційної відповідальності; усунення невідповідності прав і обов'язків у статусі посадових осіб.

Список використаної літератури

1. Як Ви оцінюєте в цілому дотримання прав людини в Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=447.
2. Хто є основним джерелом порушення прав людини в Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=204.
3. До яких заходів Ви вдавалися для захисту Ваших порушених прав? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=209.
4. Вашанова О.В. Принцип недискриминации личности в международном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О.В. Вашанова. – М., 2004. – 235 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2012.

Гуз А.Ю. Формы дискриминации человека в деятельности органов публичной администрации в Украине

В статье анализируются формы дискриминационных проявлений относительно человека в Украине. На основе анализа предложены пути предупреждения и ликвидации проявлений дискриминационного характера в работе субъектов публичной администрации.

Ключевые слова: дискриминация, формы дискриминации, классификация форм дискриминации.

Guz A. Forms of discrimination man in the activities of the organs of public administration in Ukraine

In article forms of discrimination displays concerning the person in Ukraine are analyzed. On the basis of the analysis ways of the prevention and liquidation of displays discrimination character in work of subjects of public administration are offered.

Key words: discrimination, discrimination forms, classification of forms of discrimination.